

Drie generaties

Van Nederlandsch-Indië tot de Republiek Indonesia

"... In Bandoeng ontving de pensionjuffrouw ons met de woorden: 'Hier in Bandoeng transpireeren we haast nooit'. Ik moest wel lachen om dit Indi-sche welkom. Na 14 dagen stuurden ze Dolf de rimboe in. Ik bleef alleen. De oorlog [in Europa] was begonnen; wij waren net voor de bui binnen, maar je gedachten gingen toch uit naar allen die achtergebleven waren. Een afschuwelijke tijd, en je voelde je verder dan je ooit geweest was, wist niet wat de volgende dag brengen zou. De berichten kwamen traag door, zoals alles hier op z'n elf-en-dertigst gaat. Ik kende geen woord Ma-leisch."

Dit is een citaat uit een brief van mijn moeder Frieda Leiseroff aan familie en vrienden in Holland en Palestina geschreven op 19 februari 1940, een half jaar na haar aankomst. Het is een wonder, dat het origineel be-waard is gebleven ondanks de 74 jaar, die er inmiddels zijn verstreken en ondanks het feit, dat er de Tweede Wereldoorlog overheen is gegaan, die mijn moeder weliswaar heeft overleefd, maar de meeste ontvangers van de brief niet. Kleurrijk als de Oost en met Amsterdams-Joodse humor schrijft zij over haar eerste Rosj Hasjana en Jom Kipoer in Bandoeng, maar ook over de lokale gebruiken en tradities, zoals de *slamatan* (inwij-dingsritueel) voor hun nieuwe huis en haar belevenissen als *totok* (blanke Europeaan) en dan vooral als Joodse *totok*.

Joods is mijn moeder zeker, maar Nederlandse pas sinds haar huwe-lijk met mijn vader in 1934. Tot die tijd is zij staatloos. Haar moeder Elka Herzberg komt uit een dorp dat nu in Letland ligt, haar vader Gilel Wulf Leiseroff komt uit Minsk. Een gearrangeerd huwelijk. Mijn moeder wordt geboren in Vilna, dan nog Tsaristisch Rusland. Rond 1908 komt zij als jong meisje met haar ouders en oudste broer Mischa naar Holland. Elka's broer woont hier al. Zij komen terecht in de Oosterparkbuurt in Amster-dam, het centrum van Russisch-Joodse immigranten.

Als mijn moeder de HBS heeft afgerond, moet zij werken. In 1933 leert zij bij de Nederlandse Zionistische Studenten Organisatie, waar zij als

Frieda op schoot bij haar moeder Elka Herzberg, daarachter vader Gilel Wulf Leiseroff. Broer Mischa zit bij grootvader op schoot, Vilnius 1906. [Collectie M.G. Simons]

secretaresse van haar neef, voorzitter Abel Herzberg werkt, mijn vader Adolf Leo Simons kennen. Mijn vader studeert geologie in Amsterdam. Zij trouwen in 1934. Donderdagochtend. Gratis. Mijn vader studeert immers. Alleen mijn moeder werkt en zij ondersteunt ook haar ouders. De choepa, het Joodse huwelijk, vindt 's middags plaats in Brussel, ver van familie en vrienden. Een compromis tussen mijn vader, die – hoewel de familie zich wel aan Joodse gebruiken hield – weinig van religie wil weten en mijn moeder, die uit een traditioneel-vroom gezin komt. Brussel omdat mijn moeders oudste broer Mischa daar woont. Hij regelt een achteraf sjoeltje in Schaerbeek, waar 's middags de choepa voltrokken wordt.

In 1937 brengt mijn vader enkele maanden op het eiland Timor door. Hij neemt als assistent deel aan de expeditie Brouwer. Zijn proefschrift zal over het onderzoek tijdens deze expeditie gaan. Indië, zoals Nederlands-Indië wordt genoemd, is bekend terrein voor hem. Hij is er geboren, op het eiland Celebes, waar zijn vader David Lodewijk Simons dan gestationeerd is.

Assistent-Resident

David Lodewijk komt uit een Haags gezin. Hij studeert tropische landbouwkunde in Wageningen en vertrekt na een periode in Suriname in 1901 naar Nederlands-Indië. Hij komt in dienst van de Deli maatschappij op Sumatra. Omdat er op een gegeven moment een tekort aan bestuursambtenaren is, wordt van regeringswege het Corps Civiel Gezaghebbers opgezet, waar geschikte personen via applicatiecursussen kunnen worden opgeleid tot bestuursambtenaar. Dit in tegenstelling tot het Corps van Bestuursambtenaren, die een academische opleiding in Leiden hebben gevolgd.

Aangezien mijn grootvader niet zijn hele leven op plantages wil slijten, kan hij zo in 1907 toetreden tot het Corps Civiel Gezaghebbers, als *'Fungeerend Controleur in de Buitengewesten'*, in dat deel van Celebes, dat de Minahassa heet. Tot zijn pensionering in 1928 zal hij op vele plaatsen worden gestationeerd in de Indische Archipel en maakt hij, als eerste van de groep Civiel Gezaghebbers, carrière. In 1922 wordt hij aangesteld tot Assistent-Resident, de hoogste Nederlandse ambtenaar in een afdeling van het plaatselijk bestuur. Via Voorzitter van de Inheemsche Rechtbanken in de Bataklanden brengt hij het tenslotte tot Gewestelijk Secretaris van Menado.

Zijn aanstelling tot overheidsambtenaar is het moment om Davida Posthumus ten huwelijk te vragen. Zij is dan lerares Engels aan de meisjeskweekschool in Arnhem. Via aangetrouwde familie kennen zij elkaar van familiefeesten.

Zijn huwelijksaanzoek doet hij schriftelijk met daarbij ook een brief voor zijn vader Abraham Simons, die in Den Haag woont. Hij verzoekt Davida om, indien zij 'ja' zegt, de ingesloten brief door te sturen naar zijn vader. De brief aan zijn vader begint met: *"Als u deze brief ontvangt, dan betekent dit dat juffrouw Posthumus mijn aanzoek heeft aanvaard"*.

Brieven heen en terug doen er in die tijd 5-6 maanden over. Zeker van uit de buitengewesten, waar maar twee keer per maand de *kapal poctie* van de Koninklijke Pakketvaart Maatschappij langskomt: één keer heen, één keer terug. De 'witte boot' onderhoudt de binnenlandse dienst tussen Java en de archipel en haar komst is elke keer een grote gebeurtenis, omdat hiermee post, bestellingen en overplaatsingen binnenkomen. Meestal ligt de *kapal poctie* enkele dagen op de rede en soms kan er bij slecht weer niet gelost worden. Dan gaat er weer een maand voorbij.

Als Davida haar ja-woord geeft, schrijft hij haar: *"Vergeet dan nu je*

Engelsche onregelmatige werkwoorden en leer broodbakken en paardrijden". En dat heeft zij gedaan. Vooral paardrijden is van belang, omdat er vaak geen andere vorm van vervoer is.

Zij trouwen 'met de handschoen'. Dit hield in, dat mijn grootvader in Nederland een gemachtigde aanwees, die namens hem het huwelijksregister kon tekenen. Daarna kon Davida als gehuwde vrouw naar Indië vertrekken. Alleen voor een gehuwde vrouw werd de overtocht van regeeringswege betaald. Kort daarop 'komt' Davida 'uit'. Zo heette dat als de echtgenote van een ambtenaar naar Indië kwam.

Mijn vader wordt in 1909 geboren. In Menado. Drie dagen varen van Kwandang, waar zij gestationeerd zijn. Davida is daar dan al drie maanden 'en pension'. Menado is de dichtstbijzijnde garnizoensplaats, waar een militair arts aanwezig is, die de bevalling kan begeleiden. Zij gaat alleen. David Lodewijk moet op zijn post blijven. Davida blijft in Menado tot de baby geboren is en komt na enkele maanden terug met zoon Adolf Leo, mijn vader.

Mijn vader wordt op z'n dertiende voor middelbaar onderwijs naar Holland gestuurd. Na de HBS studeert hij geologie in Amsterdam. Lager onderwijs heeft hij in Indië volgens de De Clerq methode gevolgd: een speciaal daartoe ontwikkeld schriftelijk pakket voor kinderen in gebieden, waar zij vaak de enige Europeanen zijn en scholen ontbreken.

David L. Simons en Davida op de veranda in Limboto op Celebes, 1909. [Collectie M.G. Simons]

In juli 1939 promoveert hij. Kort daarna krijgt hij een baan bij het Mijnbouwkundig Instituut in Bandoeng en vertrekken mijn ouders naar de Oost. Als zij net in Java zijn aangekomen, valt Hitler Polen binnen. Mijn moeder vulde hierbij altijd aan: *“Toen wisten we dat het begonnen was”*.

Jom Kipoer in Bandoeng

De eerste tijd in Indië is niet gemakkelijk voor haar. Ze hebben nog geen eigen huis, maar verblijven in een pension, alles is nieuw en vreemd en mijn vader is vanaf het begin veel op expeditie in de rimboe. Zij moet haar eigen weg vinden en in tegenstelling tot mijn vader spreekt zij nog geen woord Maleis. Ook tijdens haar eerste Rosj Hasjana en Jom Kipoer in Bandoeng is zij alleen en schrijft hierover:

“En ausgerechnet was Dolf zoowel Jom Kippur als Rosch Haschanah ook in de rimboe. Gelukkig was Eddy Rappaport van het kille-nieuws op de hoogte en die wist me te vertellen, dat er een ‘dienst’ was op Jom Kippur-avond, in een zaaltje van de theosofische loge St. Jan. Ik er natuurlijk heen. Er waren vrij veel Joden, met tropenhelmen op, één zelfs met een tallieth, maar dat was een Ostjid, kwebbelende dames en drukke kinderen; mannen en vrouwen doorelkaar. De gazzen, een Hollandsche jongen uit de provincie, in een keurig net pakkie met gymnastiekschoenen, die me ongevraagd de mededeeling deed, dat hij morgen zelfs vastte. Hij droeg Kol Nidrei voor als een coloratuurzangeres van de Italiaansche opera, maar ik vond het al lang prachtig. De auto’s stonden buiten te wachten en booze tongen beweren, dat men na afloop Chineesch gaat eten. Het bijwonen van de dienst op Jom Kippur zelf, was me te machtig en ik heb het maar bij die eene avond gelaten. Er was natuurlijk veel belangstelling voor me: een nieuwe, en dan nog wel eentje, die Jom Kippur in ‘sjoel’ komt! Er zijn hier heel veel Joden, Zionisten, die het blad ‘Tikwath Israel’ uitgeven.”

En dan vinden ze een huis. Tasmanstraat 12. En bij een huis hoort ook personeel. Mijn ouders beperken zich tot het minimum, omdat een koloniale levensstijl indruist tegen hun levensvisie en rechtvaardigheidsgevoel. Toch ontkomen zij niet aan een *baboe-kokkie* (huishoudster/kokkin) en een *djongos* (bediende) en ook over hen schrijft mijn moeder weer in sappige bewoordingen:

“We hebben het meest verschwarzte stel Javanen in huis, dat er in Bandoeng rondloopt. Hij heet ‘Saal’ en elke dag verwacht ik, dat hij me

komt vertellen, dat z'n achternaam Agsteribbe is. Goddank maakt zij met haar naam 'Karmia' iets goed wat hij met de zijne verpest. Onder ons noemen we hem Schloume of Cohen. Hij is intelligent, maar analfa-beet. Zij kon z'n moeder zijn en moet twee keer binnenkomen voordat je haar ziet. Ze zou ook best uit een leeg rijtuig kunnen stappen. Hij schmoest met z'n handen en heeft zin voor humor, begrijpt zelfs een beetje Hollandsch. Zij lau [niet]."

Het huis in de Tasmanstraat moet ook volgens de tradities ingewijd worden om het te vrijwaren van boze geesten. Dit gebeurt tijdens een Slamatan. Bij de Javanen een religieuze plechtigheid. Mijn ouders vragen uitvoerig instructies en laten dit organiseren door Saal en Karmia.

"Nu, Sjabbesmorgen kwam de mispoche helpen koken; enorme bergen rijst en houtskool werden aangerukt en met z'n vieren waren ze op vuurtjes aan het prutsen. Ik moet zeggen, het rook net zoo lekker als bij m'n moeder erew Jomtof. 's Avonds moesten we 'sop kampong' een soort bordenwater met groenten eten, de wijdingssoep. Daarna werden er matten op de achtergalerij gespreid en daarop kwamen in een kring 17 Javanen te zitten. Ze zagen er stuk voor stuk prachtig decoratief uit: felgekleurde sarong, witte jas, gekleurde hoofddoek; allen zaten ze met gekruiste beenen. Voor elk van hun had Karmia een heel diner klaargezet, dat keurig verpakt was in een pisangblad, heelemaal dichtgevouwen.

Dolf moest de minjan welkom heeten en zeggen, dat deze slamatan gehouden werd, opdat ieder in huis zich 'senang' [op zijn gemak] zou voelen. Daarop begon de oudste van de kerels, de 'leeraar' te bentschen, waarbij hij om het woord toewan Allah aanriep. De andere 16 vielen in met 'amen'. Schloume + vrouw stonden er op een afstandje bij. Meestal mag de vrouw alleen al het werk doen en er niet eens bij zijn. We kwamen werkelijk onder de indruk van de heele opvoering; eigenlijk heeft het dezelfde betekenis als een chinoeg habajith bij ons, alleen werken ze hier met toewan Allah en met geesten. Na het bentschen en de noodige formaliteiten door Dolf, verdwenen ze weer even geruischloos als ze gekomen waren, elk met z'n pakje aan de hand. En sindsdien zweven er geen booze geesten meer om de Tasmanstraat no. 12...."

Gast van de Japanse keizer

Maar dat duurt niet lang. Ook in de Oost neemt de oorlogsdreiging toe en wacht iedereen op een Japanse inval. Mijn vader is reserve-officier en wordt in december 1941 gemobiliseerd. In maart 1942 is het dan zover. De Japanners vallen Java binnen, het Nederlandsch-Indische leger capituleert binnen enkele dagen en mijn vader wordt krijgsgevangene gemaakt. Hij belandt aan de Birma-spoorweg en verricht daar onder barre omstandigheden dwangarbeid. Dankzij zijn tropenervaring en zijn beroep, waardoor hij getraind is in het overleven onder primitieve omstandigheden, haalt hij de Japanse capitulatie in 1945.

Adolf Simons tijdens de mobilisatie, Bandoeng 1941. [Collectie M.G. Simons]

Een paar jaar voor zijn dood heb ik zijn levensverhaal op video vastgelegd. Ook over de periode aan de Birma-spoorweg, waarover hij tot dan toe nog nooit gesproken heeft. Eén van de meest indrukmakende verhalen is dat van het schaakspel. Mijn vader was een fervent schaker en één van z'n medegevangenen had een primitief, maar herkenbaar klein schaakspel gemaakt van licht hout met een inklapbaar schaakbordje. Op een gegeven moment is hij zo verzwakt, dat hij moet beslissen wat hij bij een volgende mars naar een volgend kamp nog zal kunnen dragen. Het schaakspel besluit hij achter te laten. Het spel zelf weegt nog geen 100 gram, het bordje 200. Dat maakte dus het verschil tussen overleven of niet.

Mijn moeder komt eerst in het zogenaamde huizenkamp Tjihapit terecht. In deze Bandoengse woonwijk worden de Europeanen uit de stad en omgeving samengeperst. De Tasmanstraat ligt in die wijk. Bij mijn moeder zijn inmiddels dan al ingetrokken Saar van Gelder met drie kleine kinderen, die vanuit Palestina door haar man naar mijn moeder in het

'veilige' Nederlands-Indië is gestuurd, toen Rommel bommetjes op Tel Aviv liet vallen. Ook komt Ro Elburg, de vrouw van de rabbijn van Zaltbommel, bij haar in huis en gezamenlijk zijn zij de volgende drieënhalf jaar 'gast van de Japanse keizer' in diverse concentratiekampen op Java. Hoewel de Japanners Joden en niet-Joden niet van elkaar kunnen onderscheiden, volgen zij wel adviezen van bezoekende Duitse delegaties op. Het gevolg is de Joodse lijst, waarop overigens ook misdadigers en vrijmetselaars staan. Uiteindelijk was het de bedoeling om deze groep naar de steengroeven op Sumatra te sturen, maar die tijd hebben de Japanners niet gehad.

Mijn moeder staat aanvankelijk niet op de Joodse lijst, omdat zij nergens is aangesloten. Maar omdat zij met Saar heeft afgesproken, dat ze samen de kinderen er doorheen zullen helpen, koopt zij een vrouw die voor de Japanners werkt om met een op de zwarte markt gekochte fles whisky en komt zo op de lijst. Als zij vanuit Tjihapit op transport moeten, slaat zij eerst alles kapot om het niet in handen van de Japanners te laten vallen. Een hutkoffer met linnengoed, zilver en wat foto's wordt achter in de tuin begraven met de bedoeling die na de oorlog weer op te graven. Ze mogen een koffer van 20 kilo meenemen, die zij zelf moeten dragen. Eerst worden zij naar Banjoe Biroe getransporteerd in een geblindeerde trein, vierentwintig uur zonder eten en drinken.

Vanaf nu tot de bevrijding is hun ruimte beperkt tot 55 cm: de breedte van de brits, waarop zij slapen. Van Banjoe Biroe gaat het naar Tjideng. Het ergste kamp. Hier is de wrede maanzieke Sonei commandant. Bij volle maan hitst hij zijn honden op om ze dan los te laten op de vrouwen en kinderen. Van Tjideng naar Adek, dan naar Tangerang en tenslotte weer terug naar Adek. Een onderdeel van de Japanse marteling is het voortdurend heen en weer slepen van gevangenen. In Adek hoort zij op 18 augustus 1945 dat de oorlog voorbij is. Veel merken ze er in eerste instantie niet van, omdat direct na de Japanse capitulatie de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd uitbreekt. Ze moeten in het kamp blijven en van de ene dag op de andere zijn de Japanners hun beschermers.

Van mijn vaders broer Frans krijgt mijn moeder na een paar maanden via een radiobericht van het Rode Kruis te horen, dat mijn vader 'waarschijnlijk in Thailand, bevrijd' is. Bij toeval hoort mijn vader dit bericht ook, terwijl hij door een malaria-aanval half bij bewustzijn in een ziekenbarak in Thailand ligt. Hij weet dan dat zijn broer leeft, mijn moeder leeft en dat zij weten dat hij leeft.

De eerste foto van Adolf Simons na de bevrijding, Thailand 1945.
[Collectie M.G. Simons]

Frans is in 1942 uit Holland gevlucht en komt uiteindelijk bij de *'tijdelijk Nederlandsch-Indische regering'* in Australië terecht. Hij heeft Indisch recht gestudeerd en is na de Japanse capitulatie in Indië betrokken bij de berechting van Japanse oorlogsmisdadigers, waaronder de beruchte Sonei, commandant van het kamp Tjideng.

Zodra mijn moeder weet, dat mijn vader in Thailand zit, doet zij alles om naar Thailand te komen en mijn vader te vinden. Ze ontmoeten elkaar weer in Bangkok. Aanvankelijk wonen ze in gescheiden opvangkampen en kunnen ze elkaar alleen ontmoeten in openbare gelegenheden. Later komen er gezinshuizen. Dit heeft meer dan een jaar geduurd. Vanuit Bangkok schrijft mijn moeder: *"Wat mij betreft, nooit meer terug naar de Oost"*. Toch zou zij drie jaar later weer in Bandoeng terecht komen. In de nadagen van de revolutie. Dit keer met mij erbij.

Een kille thuiskomst

In juni 1946 worden zij op een troepentransportschip bestemd voor 600 man met 1800 man verscheept naar Holland. Zij weten inmiddels dat er van de wederzijdse familie niet veel meer over is. Dolf's ouders, David Lodewijk en Davida, worden via Westerbork op 17 september 1943 in Auschwitz vermoord. Van onderduiken willen zij niet weten, omdat Davida na een dijbeenbreuk invalide is en zij anderen niet in gevaar willen brengen. Frieda's ouders Gilel Wulf en Elka worden op 9 april 1943 ver-

gast in Sobibor. Mijn moeders broer Mischa zit in België in het verzet, wordt verraden en gefusilleerd. Haar zus en jongste broer sterven in Auschwitz, kort voor de bevrijding. Het feit, dat ik in november 1947 in de C.I.Z. in Amsterdam geboren word, is een wonder. Mijn vader wilde nooit kinderen, mijn moeder is bijna 43 en beiden hebben nog maar net de jappenkampen overleefd. Ik krijg de naam Michael Gideon.

Als ik geboren word, zit mijn vader in Suriname. Zijn baan in Bandoeng is nog altijd onzeker in verband met de situatie en hij is tijdelijk 'uitgeleend' door de Nederlandsch-Indische regering om het Bureau Luchtkaartering op te zetten in Paramaribo. Acht weken na mijn geboorte woon ik ook in Suriname. In 1949 kan mijn vader zijn baan in Bandoeng weer terugkrijgen en verhuizen wij naar Bandoeng. Een foute beslissing, want een paar maanden later vindt de soevereiniteitsoverdracht plaats en zijn onlusten aan de orde van de dag. Vooral tijdens de coup van de op eigen houtje opererende ex-legerkapitein Westerling lijkt het revolutie en oorlog in Bandoeng.

Ik slaap achter een rechtopstaande kapokmatras om verdwaalde kogels tegen te houden. Voor mijn ouders is dit een voortzetting van een oorlogssituatie met alle onzekerheden en spanningen vandien. Een absurde bijkomstigheid is, dat wij in de Djalan Bengawan wonen. Om de hoek van het voormalige huizenkamp Tjihapit, waar mijn moeder haar eerste kamptijd heeft doorgebracht. Op een gegeven moment wordt de geologische staf van het Mijnbouwkundig Instituut gearresteerd op verdenking van 'verduistering voor een vreemde mogendheid', maar het gaat in werkelijkheid om de Indonesianisering van het kaderpersoneel. Er is nooit een officiële aanklacht geweest en nooit een proces. Ik ben erbij als gewapende militairen en de commissaris van politie van Bandoeng mijn vader komen ophalen. Na drie maanden wordt de hele staf zonder verklaring weer vrijgelaten, nadat er achter de schermen hevig druk is gezet door mijn vaders broer, die op Buitenlandse Zaken werkt en alle bronnen aanboort, waaronder Mohammed Hatta, die dan vice-president van Indonesië is en een bemiddelende rol vervult.

Aangezien mijn vader al sinds 1951 recht op verlof heeft, doet hij alsof wij werkelijk met verlof gaan. Maar in werkelijkheid zullen wij niet terugkeren naar Indonesië. Pas als de 'Oranje' buiten de territoriale wateren vaart, valt de spanning weg. In juni 1952 kom ik als bijna zes-jarige met mijn ouders terug in Holland en komt er een einde aan de Indische geschiedenis van inmiddels drie generaties.

Alice Keller-Rosendahl met inlands meisje in Batavia, circa 1935. [Collectie P. Keller]